

Polifonie și bioficțiune „atipică” în *Arca lui Goma* – Aliona Grati

Nicoleta IFRIM*

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Centrul interdisciplinar de studii culturale central și sud-est europene (CISCLE)

*Corresponding author: nicoleta.ifrim@ugal.ro

Abstract: The study examines Aliona Grati's volume on Paul Goma from the perspective of creating an atypical biofiction through the polyphony of voices and the overlapping levels of fictionality that redefine the biography of a writer representing the space of the Parisian exile. The fictional-recuperative mechanisms mediate the rewriting of an existential and creative journey that, like a multifaceted mirror, re-legitimises its unity through “living the sense of life”.

Keywords: biofiction, biography, polyphony, Paul Goma, Aliona Grati.

Ancorat în reconstrucția coerent-ficțională a retortelor biografice și a interstițiilor unei experiențe creatoare reprezentative pentru spațiul exilului românesc, volumul Alionei Grati, publicat la editura Arc din Chișinău în anul 2025, recalibrează formula biografiei literare prin apelul mărturisit, de altfel, la „o muncă de reconstituire narativă, o sinteză subtilă între document și interpretare, între realitatea obiectivă și adevărul interior al unei existențe” (Grati, 2025, p.9). „Formă de hermeneutică vie, în care destinul creatorului este citit prin lentila operei, iar opera prin lumina destinului” (Grati, 2025, p.9), *Arca lui Goma* proiectează un demers recuperatoriu, adesea „re-scris” prismatic prin creionarea caleidoscopică a „luminilor” și „umbrelor” unei existențe dilematice și, „pentru că scriitorul nu trăiește în vid, biografia literară proiectează pe fundal evenimentele epocii – războaie, regimuri politice, mișcări culturale, exiluri, cenzură etc. –, care i-au afectat nu doar viața, ci și scrisul” (Grati, 2025, p.9). Miza ficțional-recuperatorie a traseului existențial și creator al lui Paul Goma, un scriitor care mărturisește că „viața mi-a fost...un roman, romanul mi-a fost viața” (secvență inclusă în motto-ul cărții), este asumată de la început de către autoare, pentru care „adevărata biografie literară pătrunde dincolo de evenimentele exterioare, încercând să surprindă tensiunile lăuntrice, neliniștile, frământările, momentele de grație și crizele creatoare care i-au marcat traseul vieții și al operei” (Grati, 2025, p.9). Generând, pe paliere diferite, polifonic așezate, ipostazele unui profil creator aparte prin proiecții asupra „devenirii” biografice a scriitorului „captiv” al Istoriei dominante, un „pelerin cultural” care parcurge traumatic experiența exilului, „recuperându-se” compensatoriu în narațiunile sale fondatoare ale unei „mitologii personale” distincte, biografia semantă de Aliona Grati evidențiază modulațiile intrinseci ale unei conștiințe, re-narând experiențe, dileme și sfâșieri interioare. De fapt, instantanee ale unui traseu existențial și creator care, ca într-un scenariu plurimorf

al fragmentelor de oglindă, re-organizează sensuri perspectivare coerent într-o construcție amprentată identitar:

Recunosc: m-am măcinat multă vreme căutând tonul just, forma potrivită, acea alchimie narativă capabilă să cuprindă întregul. Îmi doream o construcție care să nu trădeze nici adevărul faptelor, nici tensiunea lor morală, nici febra din adâncul unei conștiințe în permanentă răzvrătire. Visam la o formă care să poată prinde, într-un singur contur, această ființă – când incandescentă, când de o luciditate rece –, acest om înzestrat cu o minte iute, combativă și cu o coloană vertebrală cum rar se mai găsește. Cum să aduni într-un text, fără să-l falsifici, un asemenea destin? Cum să cuprinzi, în doar câteva pagini, puterea de a rezista celor mai necruțătoare lovituri ale istoriei și ale oamenilor: refugiul, arestarea părinților nevinovați, anii de detenție în închisoarea comunistă, bătaile repetate în birourile Securității, blamul colegilor de breaslă, prăbușirea prietenilor de-o viață, excomunicările culturale și – poate cel mai greu de dus – închiderea completă a orizontului din ultimii ani de viață? (Grati, 2025, pp.9-10).

Excursul teoretic introductiv din *Cuvânt-înainte* clarifică opțiunea Alionei Grati pentru formula biografică asumată, originală în esență tocmai prin folosirea celei mai potrivite forme de „surprindere” în narațiune a destinului lui Paul Goma, una care împletește modelul Maurois („biograful francez a transformat viața marilor personalități culturale într-o formă de artă narativă. Biografiile sale nu sunt simple recursuri la arhive sau relatări neutre ale unor existențe ilustre, ci adevărate construcții literare, scrise cu rafinament stilistic, intuiție psihologică și sensibilitate culturală. Ceea ce-l interesa era pătrunderea în „misterul unei conștiințe”, surprinderea tensiunilor lăuntrice, a contradicțiilor și motivațiilor care modelează un destin și o operă.” - Grati, 2025, p.10), cel al Ninei Berberova (biografia lui *Ceaikovski* „m-a emoționat mai ales prin modul în care autoarea a pătruns, cu delicatețe și intuiție, în intimitatea unui suflet artistic fragil, neliniștit, sfâșiat de contradicții și singurătate, pe care nu l-a cunoscut personal.” - Grati, 2025, p.10), al lui Irving Stone, care „recurge la ficțiune atunci când propune cititorului viața lui Vincent Van Gogh” (Grati, 2025, p.10) și cu influențe din *Înfruntarea la nivel înalt. Misterul convorbirii telefonice*, a lui Ismail Kadare, „o construcție tensionată, în care biografia devine investigație, iar istoria, o scenă a enigmelor nerezolvate” (Grati, 2025, p.11). Forma hibridizată de scriitură biografică asumată de Aliona Grati rezzonează ecouri din „modelul biografiei lui Boris Pasternak”, un „dosar viu, reflectând vremurile în care literatura, politica și spionajul dansau împreună pe muchia pericolului, cum este *Afacerea Jivago. Kremlinul și CIA în lupta pentru o carte interzisă*, născută din colaborarea fertilă dintre un istoric al securității naționale, Peter Finn, și o scriitoare, Petra Couvee” (Grati, 2025, p.11) Nu lipsesc referirile la „lucrarea tulburătoare a lui John Garth, *Tolkien și Marele Război. Originile Pământului de Mijloc*, care cucerește nu doar prin erudiție sau prin detaliul istoric, ci mai ales prin felul în care urmărește cum trauma personală a fost

transfigurată în lumi imaginare” (Grati, 2025, p.11), la *Luna și doi bani jumătate* a lui W. Somerset Maugham, „o transpunere rafinată a vieții pictorului Paul Gauguin, unde realitatea biografică devine pretext pentru o meditație profundă despre artă, pasiune și evadare” (Grati, 2025, p.11), la „forma caleidoscopică, fragmentată, aproape onirică, a biografiei literare *Prizoniera privirii. Viață, vocație, viziune*, în care Alicia Dujovne reconstituie viața pictoriței Dora Maar – nu doar muza lui Picasso, ci o conștiință artistică în sine, prinsă între iubire, suferință și luminile obscure ale creației” (Grati, 2025, p.11) sau la „*Scrisul, ce idee!*

de Florence Noiville, care nu este o biografie clasică, ci un jurnal subtil, un periplu geografic și interior prin viața și opera lui Milan Kundera” (Grati, 2025, p.11). Psihobiografia Ancăi Hațiegan, *Ciulei și spectrul tatălui*, precum și *Psihobiografiile* lui Corin Braga îi deschid Alionei Grati noi dimensiuni de abordare a biografiei lui Paul Goma, în special prin denudarea „rănilor fondatoare”, „o *brise* în structura eului, care i-a imprimat destinului său o curbă ireversibilă” (Grati, 2025, p.12)

Mozaicat structurată, colportând inflexiuni centrate pe mecanisme ale ficționalizării prin care biografia narată glisează înspre o ficțiune biografică amplu construită, un „roman” al existenței și creației, cartea Alionei Grati elaborează o *bioficțiune atipică* (conceptul de „bioficțiune” este definit de către Alain Buisine în 1991) centrată iconic pe

viața lui Paul Goma – un destin întins peste decenii și teritorii, de la liniștea arhaică a cătunului Mana până la forfota intelectuală a Parisului. Traseul său biografic, atât de diferit de al celorlalți conaționali, se încarcă de o simbolistică aparte, devenind nu doar povestea unui om, ci și o mărturie vie a unei epoci zbuciumate. Tocmai de aceea am simțit nevoia unei biografii *altfel*: care să nu redea doar faptele, ci să le transfigureze într-o formă cu miez literar și viziune personală (Grati, 2025, p.12).

Atipicitatea menționată anterior este redată prin gestionarea polifonică a scriiturii bioficționale în care vocile testimoniale, uneori emergente „sub acoperirea ficțiunii” („naratori” fictivi ascuși sub haina fragmentelor de fals jurnal, cei din volumele de mărturii sau din biografiile clasice, precum cea a lui Flori Bălănescu, vocile-document din cărțile dedicate ale lui Stejărel Olaru, al Marianeii Sipoș, Elvirei Iliescu sau Anei-Maria Cătănuș sau „vocile” din corespondența purtată electronic de către Aliona Grati cu Paul Goma), se suprapun într-o „coralitate lăuntrică”, devenită mecanism de generare textuală pentru Aliona Grati:

Viața și opera lui Paul Goma au fost, în esență, o *fugă*. Nu doar în sensul exilului sau al rătăcirii perpetue, ci și în accepțiunea muzicală a termenului – o desfășurare de teme reluate, dezvoltate, încrucișate și împinse cu obstinație până la limita suportabilului și, din când în când, suspendate de contrapunctul unei întoarceri spre sine. Gândul și neliniștea, bucuria revelației și umbra îndoielii, traumele și epifaniile, reflecția lucidă și mesajele subconștiente, idealurile și utopiile, visurile și visele, și, mai ales, lecțiile scriitorului pentru urmașii săi, adevărate testamente ale salvării morale – toate acestea compun sunetele unei *coralități lăuntrice*, care, retrăite prin mine, dau sens și coerență poveștii vieții lui Paul Goma. (Grati, 2025, p.13).

Sau, parafrazând un concept al lui Sorin Alexandrescu, o „identitate în ruptură”, un destin al frământărilor și polarizărilor interioare care demantelează distopic, în contrapunct, fenomenul postmodern de „re-vrăjire a lumii” ocurent în textul ficțional propriu-zis, despre care glosează Simona Popescu: „Dacă postmodernismul produce re-vrăjirea lumii, atunci în această re-vrăjire intră, cred, și reapariția autorului (cu tot cu... biografiile lui adevărate sau ficționale, cu convingerile lui etice și estetice deopotrivă). Cititorul – poate și criticul și teoreticianul literar – are nevoie de această prezență, dacă nu cumva a avut-o întotdeauna.” (Popescu, 2015, p.15) Astfel „recreat” prin conștiința autoarei Aliona Grati, care întretine subtextual jocul tensional dintre biografie și ficțiune, „portretul în lumini și umbre” al lui Paul Goma validează o *ficțiune alternativă*, o istorie a Celuilalt, ambele simptomatice pentru categoria „speciilor (re)autentificării” despre care vorbește Mihaela Ursu, căci „autorul

istoric și cel fictiv își corespund reflexiv, într-un joc de determinări reciproce din care nu se nasc decât imagini derivate, imposibil de secționat în sincronie, imagini-memorie, purtătoare de istorie aflată în mișcare, în rescriere” (Ursa, 2010, p.162). Aflată sub incidența dialectică a raportului timp – act al narării în interiorul căruia „time becomes human to the extent that it is articulated through a narrative mode, and narrative attains its full meaning when it becomes a condition of temporal existence” (Ricoeur, 1983, p.52), bioficțiunea Alionei Grati are în centrul său un Paul Goma „re-construit” drept „structură dialogală completă, ansamblu de voci, spațiu subiectiv de conștiințe întrepătrunse” (Popovici, 1997, p.199), reprezentând „un mode complémentaire de comprehension du monde, de ressaisie de la dimension individuelle des problèmes abstraits, d’une pensée par cas, et reconnaîtront l’efficace de l’émotion et de l’imaginaire” (Gefen, 2015, p.10).

Cele aproape 700 de pagini ale „poveștii” biografice Paul Goma, care împletește seducător nivele polifonice inserate în textura bioficțională, gestionate fie de vocile-document sau de „naratorii fictivi” din romanele scriitorului exilat care se va întoarce „în Basarabia de partea cealaltă a Pământului” (Grati, 2025, p.653), se convertesc într-o scriitură-memorie plurietajată a Calidorului (casa basarabeană cu pridvor din Mana), un „spațiu al liminalității” (Tally Jr.) care îi traversează simbolic, prin marcaj identitar, întreaga „existență în margine”. Moartea scriitorului aflat într-un angoasant exil parizian, în primăvara anului 2020, marchează finalul „istoriei bioficționale”, cea care „also shapes the afterlife of the biographical subject” (Lackey, 2017)

Acesta este sfârșitul poveștii. Viața lui Paul Goma s-a încheiat așa cum a fost trăită: cu o demnitate neclintită, în marginea unei lumi pe care a iubit-o și care, de cele mai multe ori, l-a ținut la distanță. Eroul pe care l-am însoțit în aceste pagini este, fără indoială, unul tragic – un Ulise rătăcitor, ținut departe de Ithaca nu din voia zeilor, ci din pricina unei amnezii naționale îndelungate, complice și rușinoase. Pentru teatrul lumii, un asemenea final era nu doar previzibil, ci aproape inevitabil. Încă din secolul al IV-lea î.Hr., Aristotel observase că destinul eroului tragic este, prin însăși natura sa, prăbușirea – căci doar căderea conferă măreție, doar suferința dezvăluie adevărul profund al omului (Grati, 2025, p.657).

În egală măsură, finalul cărții readuce în discuție nevoia de „poziționare” a autoarei Alionei Grati față de „subiectul biografic”, așa cum nota Stephanie Bird în contextul fundamentării conceptuale a bioficțiunii: „A problem which relates both to constructing the identity of another person and to constructing an identity in the past is that of authorial identification with the protagonist. Identification is often presumed to be a positive reflection on a relationship, an indication of sympathy and understanding of another’s situation. It is arrived at either through the recognition of what is perceived to be a common experience, or by the imagined projection of one self into the other so as to participate in fantasy in the other’s experience.” (Bird apud Mujica, 2017) Ordinea ficționalizării biografice aduce față în față, într-un gest definitiv al dublei-identificări ce implică recuperator un act de oglindire afectivă reciprocă, autoarea biografiei și autorul biografic:

Acum simt că pot împărtăși și darul cel mai prețios pe care mi l-a făcut Paul Goma – un gest discret, dar copleșitor în semnificații. Dacă nu aș fi regăsit în el o rezonanță profundă cu fraza lui despre „întoarcerea” sa acasă, nu m-aș fi încumetat să îl fac public, de teamă să nu desacralizez o epifanie, transformând-o într-un simplu gest mărunț, consumat în vanitate. Într-o zi, i-am trimis câteva fotografii cu Basarabia lui, în speranța că îl vor însenina. Una dintre ele i-a atras atenția – o fotografie care mă înfățișa pe mine, îmbrățișându-mi fiul, într-

un moment obișnuit al unei seri în care mă întorceam de la serviciu. Mi-a semnalat-o. Recitind *Jurnal 2011*, am găsit textul de mai jos mai important decât l-am considerat la prima lectură. Străbătut de simbolismul profund al legăturii *copil-mamă-casă-patrie*, acest fragment purtând amprenta inconfundabilă a lui Paul Goma exprimă, cu gravitate și tandrețe, legământul său spiritual cu locul originii sale, cu mama, cu Calidorul casei de la Mana, cu Basarabia. (Grati, 2025, pp.653-654).

În altă ordine de idei, personajul Paul Goma este „modelat” de perspectiva Alionei Grati, de la care „împrumută”, în interiorul ficțiunii biografice, specificități de viziune, de construcție literară, cu consecințe firești „on the amphibian nature of the character, suspended between reference and invention”, căci identificarea poate fi „whether emotional (feel for, feel with) or perspectival (seeing through the character’s eyes or mind)” (Boldrini, 2025). Mai mult, personajul astfel creionat, un „biofictional ghost” în termenii Luciei Boldrini, potențează „politicile memoriei” și negocierea dintre „the individual truth (locating ethos in the autonomy of subjectivity)” și „tracing collective histories” (Boldrini, 2025) – „Biofiction’s programmatic self-placing on such borders of fact and fiction, historical times, subjectivities (...) demands – in this case through its ghosts – that our present relationships with the past are worked out and worked through, in the awareness that each different era or culture constructs differently its relations of fact and fiction.” (Boldrini, 2025) În acest context, personajul Paul Goma, „a tool of ethical and political inquiry” intermediază „the narrative recuperation of stories of the obscure and obscured, with illuminating the dark corners of history” (Boldrini, 2025) – „În oglinda *Paul Goma*, fricile, compromisul, delațiunea, lașitatea și, în genere, limitele umanului se revelează, prind contur, devin vizibile, chiar exagerate. Privită din acest unghi, tragedia vieții lui Paul Goma nu poate fi înțeleasă ca un eșec, ci ca împlinirea unei misiuni: aceea de a dezvălui, prin propria viață, prin scrisul său și chiar prin moartea sa, contorsiunile morale ale unei epoci dominate de teroare, conformism și tăcere” (Grati, 2025, p.658). Altfel spus, o „poetică a ne-uitării” pe care o așază, cu fiecare pagină, Aliona Grati în a sa *Arcă a lui Goma* unde mecanismele bioficionale, sub pretextul „re-construcției” biografice a vieții personajului-scriitor, reface, de fapt, o Lume a traumelor și a „rănilor” fondatoare. De unde, așa cum nota Lucia Boldrini, certitudinea că

biofictional ghosts magnify what is the case for biofictional characters in general: they invite us, the living, not to let the past lie, to be haunted by it and also to haunt it, to keep revisiting it to re-tell its story in new ways, different from the linear narratives of history (...). They invite us to revisit the stories of those individuals and re-tell them, making the person a character, a verbal and artistic construct, able to carry the plot without losing either our awareness of their carrying with them their historical ontological fullness or our awareness of their participating in an artistic, literary, semiotic construction – which generates meaning precisely because it moves from the realm of bare historical fact to that of narrative, symbolic construction (Boldrini, 2025).

Tentația bioficonală a reasezării enclavelor „micro-istoriilor” individuale în creuzetul primar al „re-vizitării” destinului lui Paul Goma (*the biographe*) validează, în *Arca* Alionei Grati (*the biographer*), dincolo de polifonia vocilor recuperatoare, prin actul re-narării, a traseului existențial al scriitorului, și „the echo of the shattering experiences of individuals whose life stories are marked by disruption and absence and can therefore hardly be told in linear, straightforward fashion” (Novak and Ní Dhúill, apud Cooppan, 2025). În perspectiva

lui Vilashini Cooppan, „the biofictional subject extends beyond the biographical subject, amplifying its archival presence and, in its bitemporal slide between past and present, allowing the story of one subject’s history to become a reckoning of what history has left unfinished” (Cooppan, 2025), ceea ce convertește biografia ficțională a Alionei Grati într-o fascinantă încercare de legitimare a unui „multileveled concept of history informed also by more currents of historiography, such as social history and microhistory” (Novak and Ní Dhúill, apud Cooppan, 2025). Purtător al unei istorii personale traumatice, captiv în spațiul parizian al exilului, dar

promotor consecvent al ideii că, sub dictatură, scriitorul nu se salvează refugiindu-se în estetic, ci implicându-se activ în viața cetății, Paul Goma nu a cerut de la sine și de la ceilalți acte de eroism spectaculos, ci doar un comportament firesc – unul normal, în acord cu normele etice pe care civilizația le-a elaborat de-a lungul timpului. Pentru el, angajamentul scriitorului însemna, în sens profund artistic, cinstirea cuvântului prin mărturisirea adevărului, iar în plan social, printr-o atitudine civică asumată și un militantism neobosit în slujba libertății și demnității umane. În vremurile de totalitarism și de încălcare a acestor drepturi ale omului, scriitorul are misiunea să-și păstreze libertatea spiritului și să manifeste rezistență. Literatura lui încetează să mai fie un simplu ornament sau un exercițiu de stil: ea devine un *act de conștiință*, iar scriitorul – un veritabil *director de conștiință*. A oferit și o expresie memorabilă acestei forme de angajare – *Arta Refugii*, care rămâne o formulă artistică ce desemnează rezistența estetică și etică (Grati, 2025, p.658).

Dincolo de efectul biofictional de tip „make-believe” (Han Au Chua), construcția cărții configurează un profil „recuperat” al scriitorului Paul Goma, cu idealurile sale estetice, frământările interioare și clivajele identitare, acum transpuse într-un discurs orientat spre „extending the boundaries of the self and of biographical knowledge of another” (Virginia Newhall Rademache apud Han Au Chua, 2022, p.213). În sijaul acestei observații, finalul cărții surprinde esența traseului existențial și creator al unui scriitor aflat „sub vremi”, al cărui profil interior este re-validat prin ficțiunea biografică elaborată de Aliona Grati:

Paul Goma a dorit, mai presus de toate, să fie el însuși: să-și afirme identitatea dincolo de hazardul contingenței și să se regăsească, în comuniune cu ceilalți, nu ca un obiect aruncat în derivă în oceanul materiei, ci ca o ființă liberă, conștientă și responsabilă. Autonomia aceasta a fost plătită cu un preț greu, dar i-a dat sentimentul rostului și al verticalității. Mănat de o interioritate daimonică, de o voință de libertate și o rezistență înăscută în fața forțelor antiumane, a mers până la capăt pe drumul singular al conștiinței sale. A fi scriitor, pentru Paul Goma, a însemnat să-și afirme vocea inconfundabilă din acel loc unic și irepetabil în istorie care i-a fost hărăzit. A însemnat să contopească într-un singur avânt conștiința estetică și angajamentul moral, pentru a lăsa în lume un Cuvânt personal. A însemnat să rămână ancorat în curgerea vie a existenței, încercând prin scris să deschidă spații noi pentru trezirea conștiinței umane. Și-a încărcat Arca cu aceste convingeri și a traversat, cu neclintire, apele învolburate ale unui veac marcat de naufragii morale, oferind posterității nu doar o operă, ci și o lecție de profundă umanitate. (Grati, 2025, p.659).

Bibliografie

Boldrini, Lucia. 2025. *Person as Character*, în Lucia Boldrini, Laura Cernat, Alexandre Gefen, Michael Lackey (eds.). 2025. *The Routledge Companion to Biofiction*, Routledge, New York,

- disponibil la
https://www.google.ro/books/edition/The_Routledge_Companion_to_Biofiction/389JEQAAQBAJ?hl=ro&gbpv=1&dq=biofiction&pg=PA265&printsec=frontcover (11.12.2025)
- Chua, Han Au. 2022. *Rethinking the biofiction*, „Prose Studies”, vol. 43, no. 3, pp. 213–231 - <https://doi.org/10.1080/01440357.2024.2410429> (11.12.2025)
- Cooppan, Vilashini. 2025. *Biofiction's Biofabulative Edges*, în Lucia Boldrini, Laura Cernat, Alexandre Gefen, Michael Lackey (eds.). 2025. *The Routledge Companion to Biofiction*, Routledge, New York, disponibil la
https://www.google.ro/books/edition/The_Routledge_Companion_to_Biofiction/389JEQAAQBAJ?hl=ro&gbpv=1&dq=biofiction&pg=PA265&printsec=frontcover (11.12.2025)
- Gefen, Alexandre. 2015, *Inventer une vie. La fabrique littéraire de l'individu*, Préface de Pierre Michon, Impressions Nouvelles, Bruxelles.
- Grati, Aliona. 2025. *Arca lui Goma. Biografia unui scriitor*, ed. Arc, Chişinău.
- Lackey, Michael. 2017. *Introduction: Locating and Defining the Bio in Biofiction*, în Lackey, Michael (ed.), 2017. *Biofictional Histories, Mutations, and Forms*, Routledge, New York, disponibil la
https://www.google.ro/books/edition/Biofictional_Histories_Mutations_and_For/xQlrDwAAQBAJ?hl=ro&gbpv=1&dq=biofiction&pg=PT8&printsec=frontcover (11.12.2025)
- Mujica, Barbara. 2017. *Going for the Subjective: One Way to Write Biographical Fiction*, în Lackey, Michael (ed.), 2017. *Biofictional Histories, Mutations, and Forms*, Routledge, New York, disponibil la
https://www.google.ro/books/edition/Biofictional_Histories_Mutations_and_For/xQlrDwAAQBAJ?hl=ro&gbpv=1&dq=biofiction&pg=PT8&printsec=frontcover (11.12.2025)
- Popescu, Simona. 2015. *Autorul, un personaj*, ed. Paralela 45, Piteşti.
- Popovici, Vasile. 1997. *Lumea personajului*, ed. Echinoc, Cluj-Napoca.
- Ricoeur, Paul. 1984. *Time and Narrative*, translated by Kathleen McLaughlin and David Pellauer, vol. 1, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Ursa, Mihaela. 2010. *Scriitopia*, ed. Dacia XXI, Cluj-Napoca.